

פרסום מיוחד, 28 בנובמבר 2017

מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון – הצורך באסטרטגיה-רבתי

משה (בוגי) יעלון

המזרח התיכון מזמן לארצות הברית אתגרים רבים השזורים זה בזה, בגינם אינה יכולה להרשות לעצמה להתנתק מהאזור. לאחר שנה שהתאפיינה בהיעדר קו יציב, על ממשל טראמפ לנסח באופן ברור את יעדיו באזור ולגזור לאורם אסטרטגיה, שתאפשר להתמודד באופן מיטבי עם הגורמים הקיצוניים ומערערי היציבות שבו, תוך חיזוק בעלי בריתו באזור כדי שיהוו מכפיל כוח כנגדם. הניסיון ההיסטורי של ממשלים קודמים, להתכנס פנימה ולא לשמש כ"שוטר עולמי", או לדחות את ההתמודדות עם אתגרים ביטחוניים לממשלים הבאים, מוכיח שבחלוף הזמן ההתמודדות עם האתגר הופכת לקשה יותר ויותר. לכן על הממשל לגבש אסטרטגיה-רבתי, שתיתן מענה לאינטרסים של ארצות הברית ובעלות בריתה, ויפה שעה אחת קודם.

השנה הראשונה לכהונת ממשל טראמפ אופיינה בהתנהלות אמריקנית נעדרת קו מנחה יציב ביחס למזרח התיכון. התקוות הגדולות שתלו רבות ממדינות האזור בחילופי הממשל ובכניסתו של נשיא פרואקטיבי לבית הלבן מתחלפות לאיטן בתחושת בלבול ומבוכה, נוכח היעדר עקביות מצד ארצות הברית והתנהלות ללא יעדים אסטרטגיים ברורים. במלאת השנה הראשונה לכהונת ממשל טראמפ, בולט הצורך בגיבוש אסטרטגיה-רבתי אמריקנית ביחס למזרח התיכון.

הנשיא אובמה, מלבד חתירתו להסכם עם איראן, צמצם את מעורבותו במזרח התיכון, אך נאלץ לחזור ולהתערב באזור בשל האתגר שהציבה המדינה האסלאמית. גם הנשיא טראמפ התבטא במערכת הבחירות בעד צמצום מעורבותה של ארצות הברית בזירות שונות בעולם, אך נדרש להתמודד עם התפשטות ההגמוניה האיראנית, להמשיך ולהילחם במדינה האסלאמית וכן לנסות ולייצב את סוריה, עיראק, לבנון, תימן ולוב.

עולה מכך כי לממשל האמריקני אין ברירה, אלא להמשיך ולמלא את תפקיד "השוטר העולמי" לטובת האינטרסים של ארצות הברית. זאת, משום שאין ריק ובמקומות רבים בעולם בכלל, ובמזרח התיכון בפרט, הריק מתמלא על ידי גורמים הפועלים נגד אינטרסים אמריקניים. לראיה, בתקופת הממשל האמריקני הקודם, הריק נוצל על ידי איראן, המדינה האסלאמית, טורקיה (כתומכת מרכזית של האחים המוסלמים באזור) ורוסיה.

כדי לגבש אסטרטגיה-רבתי אמריקנית באזור (פרוגנוזה) צריך ראשית להסכים על אודות ניתוח המצב (הדיאגנוזה). המאפיין העיקרי של המזרח התיכון בהווה הוא מאבק על הגמוניה שמנהלים שלושה מחנות אסלאמיים רדיקליים:

- המחנה האיראני-שיעי, שחותר תמידית להרחבת השפעתו, לביסוס משטרים אסלאמיים באזור ולפילוג העולם הערבי הסוני.

• המחנה הסלפי-ג'יהאדיסטי הסוני, בהובלת המדינה האסלאמית ואל-קאעדה, החותר לכינון ח'ליפות.

• מחנה האחים המוסלמים בחסות נשיא טורקיה, רג'אפ טאיפ ארדואן, השואף לאימפריה ניאו-עות'מנית על בסיס אידאולוגיה של האחים המוסלמים.

מאמר זה מציג מספר קווים מנחים, שמן הראוי שינחו את ארצות הברית בעת גיבוש האסטרטגיה שלה מול האזור ושחקניו השונים.

מול המשטר האיראני

המשטר האיראני פועל נמרצות להרחיב את השפעתו באזור. הוא זכה להישגים רבים בשל חולשת הממשל האמריקאי הקודם, כפי שבא לידי ביטוי גם בהסכם הגרעין. כך, המשטר האיראני שלאחר הסכם הגרעין, בעודו משוחרר מבידוד בינלאומי ומסנקציות כלכליות ואיננו מאותגר צבאית או פנימית, הצליח להרחיב את השפעתו לעיראק (ממשלה שיעית) ולתימן (באמצעות החות'ים), שולט בלבנון (באמצעות חזבאללה), שואף לשליטה בסוריה, חותר תחת משטרים סונים באזור, כמו בבחריין וערב הסעודית, ותומך בחמאס ובארגון הג'יהאד האסלאמי במלחמתם בישראל.

הנאום שנשא הנשיא טראמפ בספטמבר האחרון בנושא הסכם הגרעין בין ה-P5+1 לאיראן חשוב ביותר. דבריו הצביעו על שינוי מדיניות ועל הפנמת חומרתו של האיום שמציב המשטר האיראני ליציבות המזרח התיכון והעולם. הממשל האמריקאי, כמו המשטרים הערבים הסוניים וישראל, מסווג את המשטר האיראני כאיום מספר אחת במזרח התיכון, ולא כגורם התורם ליציבות האזור. לכן הוא חלק מהפתרון, כפי שראה אותו ממשל אובמה. עם זאת, כדי להתמודד עם האתגר האיראני ולממש את המטרה שהגדיר הנשיא טראמפ בנאום, על הממשל להימנע מלהתעסק בפתיחת הסכם הגרעין עכשיו, ותחת זאת לנקוט מדיניות משולבת של לחצים על המשטר, שתיצור אצלו שוב דילמה בין המשך פעילותו הסוררת והחתרנית לבין הישרדותו. פתיחת ההסכם תגרום לפיצול בין ארצות הברית לחמש שותפותיה להסכם הגרעין (בריטניה, צרפת, רוסיה, סין וגרמניה), במקום ליכוד השורות והפעלת לחץ על המשטר האיראני.

פתיחת ההסכם מיותרת בעיקר משום שניתן להפעיל לחץ על המשטר האיראני כבר כיום, מבלי לפתוח את הסכם הגרעין, בשל הפרותיו את החלטת מועצת הביטחון בנושא הפצת נשק, טרור, פרויקט הטילים וכן הפרת זכויות אדם, שכוללת מעצר והוצאה להורג של מתנגדי משטר. במקביל, על הממשל האמריקני להוביל לפיקוח הדוק יותר על פרויקט הגרעין האיראני, להשקיע במודיעין ולשתף פעולה עם בעלי ברית, כדי לעמוד ביעד שהגדיר הנשיא טראמפ - מניעת יכולת גרעינית צבאית מאיראן.

מול מחנה הסלפיה-ג'יהאדיה

הג'יהאדיסטים הסונים חותרים לכינון ח'ליפות - בין אם במוקדם, בשיטת המדינה האסלאמית שהכריזה על כינון הח'ליפות והקימה מערכת אזרחית לניהול השטחים שכבשה במקביל למאבק צבאי על שימור שטחים אלו והרחבתם, ובין אם במאוחר, בשיטת ארגון אל-קאעדה, החותר ראשית לביטול התערבות המערב במזרח התיכון ולהפלת משטרי האזור ה"כופרים" כדי לכוון את הח'ליפות לאחר חורבנם. הגורמים הללו צריכים לנחול תבוסה.

ממשל אובמה התמקד בלחימה במדינה האסלאמית, וחזר להתמקד במזרח התיכון בראשות קואליציות שהתמקדו בתקיפת הארגון, ובעיקר נכסיו הטריטוריאליים. ממשל טראמפ ממשיך במתקפה, ואכן, המדינה האסלאמית, שאיבדה את רוב הטריטוריות שהשתלטה עליהן בעיראק ובסוריה, קרובה לתבוסה. חרף התבוסה הצפויה להם בשטח, המדינה האסלאמית, אל-קאעדה והאידיאולוגיה שלהם, ימשיכו לאתגר את המדינות הנלחמות בהם. זאת, הן באמצעות לחימה מתוך המאחזים הטריטוריאליים שיש להם עדיין בחצי-האי סיני, בלב ובתימן, והן דרך פיגועי טרור שמקורם בשטחים אלו ובתשתיות טרור מחתרניות, שיוותרו להן בעיקר בעיראק, בסוריה ובצפון אפריקה. טרור זה יתמקד לא רק במדינות הערביות, אלא גם במערב (כולל פיגועי השראה).

מתוקף היקפה הגלובלי, המלחמה בגורמי הג'יהאד הסלפי מחייבת ריכוז מאמץ בינלאומי בהובלת ארצות הברית, תוך שיתוף פעולה מודיעיני, מבצעי, כלכלי ומדיני, בין כל הגורמים הרלוונטיים בעולם בכלל ובמזרח התיכון בפרט, כדי להביסם בשטחים שבשליטתם וכדי לסכל טרור שהללו מתכוונים להפעיל בכל מקום בעולם.

מול מחנה האחים המוסלמים

כאמור, נשיא טורקיה, ארדואן, תומך באחים המוסלמים במזרח התיכון ושואף למצב מחדש את טורקיה כאימפריה נאו-עות'מנית על בסיס האידיאולוגיה שלהם. בתקופת ממשל אובמה לא הופעל שום לחץ אמריקני או בינלאומי משמעותי על ארדואן, למרות שהוא פעל בניגוד לאינטרסים אמריקאים ואירופיים באמצעות: סיוע כלכלי למדינה האסלאמית על ידי קניית נפט מן הארגון; מתן אפשרות (ובוודאי לא מניעה) של מעבר ג'יהאדיסטים מכל העולם דרך טורקיה, הן בדרכם להצטרף למדינה האסלאמית בסוריה ובעיראק, והן בדרכם חזרה למדינותיהם ובעיקר לאירופה, כמחבלים מאומנים ומנוסים. התוצאה הייתה פיגועים קשים, שבוצעו באירופה בשנים האחרונות על ידי פעילים אלה; מתן אפשרות ואף עידוד להגירה בלתי-חוקית של מוסלמים לאירופה (פליטים ומהגרי עבודה) דרך טורקיה, בעיקר דרך האיים היווניים בים האגאי באמצעות מנגנון הברחות טורקי. ארדואן אינו מסתיר את כוונתו לאסלם את אירופה באמצעות שינוי הדמוגרפיה שלה; פגיעה בכורדים בחסות מתקפותיה על המדינה האסלאמית בסוריה, על אף שהכורדים היו הגורם הלוחם המשמעותי בארגון.

טורקיה לא שילמה כל מחיר על התנהלות זו. לכן, על ארצות הברית, יחד עם מדינות אירופה, להפעיל את מנופי הלחץ הזמינים נגד טורקיה כחברה בנאט"ו וכמדינה שתלויה כלכלית בסחר עמן, כדי שתתנהג בהתאם. ראוי לציין כי הנזק הנובע מאי-שימוש במנופים אלה אינו מסתכם רק בהמשך החתרנות הטורקית, כי אם גם פוגע ישירות במעמד ובכוח ההרתעה של נאט"ו ושל ארצות הברית.

מול הכורדים

אילו ארצות הברית הייתה מתנהגת כ"שוטר עולמי", היא הייתה מונעת ממסעוד ברזאני להרחיק לכת בנושא העצמאות הכורדית. הגם שהיה ניסיון מצד הממשל האמריקאי להניא אותו מקיום המשאל, ארצות הברית נחלה כישלון במניעת המשבר. כיום, ברור שלא רק

הכורדים בהנהגת מסעוד ברזאני שילמו מחיר על מדיניותו, אלא כתוצאה מפארה זו גם מעמדה של ארצות הברית נפגע, והמחנה האיראני-שיעי התחזק.

מול רוסיה

ברור שאחת ממטרותיו של הנשיא ולדימיר פוטין במעורבותו ובפרואקטיביות שלו במזרח התיכון בכלל, ובסוריה בפרט, היא לחזק את מעמדה של רוסיה כמעצמה עולמית. למרות זאת, ניתן להגיע להבנות בין טראמפ לפוטין בדבר חלוקה של אזורי השפעה. למשל בסוריה, האינטרסים הרוסיים מרוכזים בעלוויסטן המקורית ולא בחלקים הנוספים שעליהם השתלט בשאר אל-אסד, או בחלק הכורדי, או זה שבמזרח סוריה – אזורים המזוהים יותר עם אינטרסים אמריקאים. חלוקת אזורי השפעה זו יכולה להיות בסיס להסכמות והבנות, מתוך הנחת עבודה ריאלית שלא ניתן לאחד את סוריה מחדש. במקום זאת, צריך להתרגל לרעיון של התכנסות במובלעות, שתהיינה הומוגניות יחסית מבחינה דמוגרפית, כמו עלוויסטן הסורית, כורדיסטן הסורית וסוניסטן הסורית. על ארצות הברית להימנע מזניחת הזירה הסורית באופן שיהפוך אותה לאזור השפעה רוסי/איראני מובהק.

מול המחנה הסוני הפרגמטי

ממשל אובמה גרם למחנה הערבי הסוני לחוש מופקר ואף נבגד. דחיקת הנשיא חוסני מובארק, אי-תמיכה בנשיא עבד אל-פתח א-סיסי מול האחים המוסלמים במצרים בתחילת מהפכת הנגד, וכן הליכה עם המחנה השיעי בהובלת איראן מתוך ראייתה כחלק מהפתרון במלחמה במדינה האסלאמית, כל אלו הובילו למשבר אמון בין ארצות הברית למי שעד אז היו בעלות בריתה הטבעיות באזור. הנשיא טראמפ מבטא מדיניות שונה, שבאה לידי ביטוי בביקורו המשמעותי בריאד במאי 2017 ובניסיונות לתמוך (מדינית, כלכלית וצבאית) בגורמים סונים שאינם ג'האדיסטים בסוריה, כגון "הכוחות הסורים הדמוקרטיים" (SDF). לא ברור אם מדיניות התמיכה בסונים שאינם ג'האדיסטים נמשכת. אמנם, מאז תחילת המערכה בא-רקה יש סימנים להתגברותו של סיוע אמריקאי, אולם עם דעיכת המערכות הגדולות, ואולי בעקבות הבנות טראמפ-פוטין בנושא הסורי, יש סימנים לכך שהתמיכה והסיוע מצטמצמים. זוהי טעות חמורה. אם נכון הדבר, הרי שוב ארצות הברית מצטיירת בעיני הסונים במזרח התיכון כמשענת קנה רצוף, לעומת פוטין שמצליח להיראות כמי שנאמן לבעלי בריתו.

ארצות הברית צריכה לנקוט עמדה ברורה בעד הסונים ונגד המחנה השיעי בהובלת איראן. הניסיון החיובי בתמיכה בכורדים במלחמתם במדינה האסלאמית צריך להוות דוגמה לתמיכה דומה בסונים שאינם ג'האדיסטים. בהקשר זה, ארצות הברית יכולה להסתייע במדינות הערביות הסוניות, שתפעלנה מתוך אינטרס שלהן למנוע התפשטות של השפעה שיעית, סלפית-ג'האדיסטית או כזו של האחים המוסלמים.

לסיכום, המזרח התיכון כאזור שיש בו אינטרסים אמריקניים מובהקים מחד גיסא, וכאזור מורכב ונפיץ ביותר מאידך גיסא, מזמן לארצות הברית אתגרים רבים השזורים זה בזה. בהתאם, ארצות הברית אינה יכולה להרשות לעצמה להתנתק מהאזור. על ממשל טראמפ לנסח באופן ברור את יעדיו באזור ולגזור לאורם אסטרטגיה, שתאפשר להתמודד באופן

מיטבי עם הגורמים הקיצוניים ומערערי היציבות שבו, תוך חיזוק בעלי בריתו באזור כדי שיהוו מכפיל כוח כנגדם.

אחרי שמונה שנות מדיניות חוץ וביטחון, שהחלישו את מעמדה של ארצות הברית כמעצמה עולמית, אי-עמידה של ממשל טראמפ על האינטרסים שלו ושל בעלי בריתו במזרח התיכון תקרין באופן שלילי על מעמדה של ארצות הברית בעולם בכלל ומול צפון קוריאנה ואיראן בפרט. פער בין מילים למעשים – שמשקף חוסר רצון, חוסר נחישות וחוסר רצינות – עלול להחליש עוד יותר את מעמדה. הניסיון ההיסטורי של ממשלים קודמים, להתכנס פנימה ולא לשמש כ"שוטר עולמי", או לדחות את ההתמודדות עם אתגרים ביטחוניים לממשלים הבאים, מוכיח שבחלוף הזמן ההתמודדות עם האתגר הופכת לקשה יותר ויותר.

לכן על הממשל לגבש אסטרטגיה-רבתי, שתיתן מענה לאינטרסים של ארצות הברית ובעלות בריתה, ויפה שעה אחת קודם.